

7. Велика Л. П. Музейне експозиційне мистецтво / Л. П. Велика. – Х., 2000. – 160 с.
8. Горовий А. В. Музеєзнавство в навчальному закладі / А. В. Горовий. – К., 2011. – 120 с.
9. Кудряшов Г. О. Музейна комунікація як засіб посилення українського національного компонента виховного процесу у школі і виш : (із досвіду роботи музею народної артистки України, героя України Раїси Кириченко) / Г. О. Кудряшов, Є. І. Тягло // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – № 4. – С. 185 – 190.
10. Ромедер Ю. Методы и средства музейной работы: педагогика обслуживания отдельного посетителя в музее / Ю. Ромедер // Музееведение и охрана памятников: Науч. реф. сб. – 1980. - Вып. 2. – С. 8 – 11.
11. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка : соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей / С. Б. Руденко. – К., 2012. – 120 с.
12. Сапанжа О. С. Развитие представлений о музейной коммуникации / О. С. Сапанжа // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 103 – С. 245-252.
13. Столяров, Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика / Б. А. Столяров. — М., 2004 — 216 с.
14. Тимрот А. Д. Искусство музейной экспозиции: современные тенденции архитектурно-художественных решений / А. Д. Тимрот. – М., 1982. – 119 с.
15. Фрилинг Г., Ауэр К. Человек – цвет – пространство. Пер. с нем. / Г. Фрилинг, К. Ауэр. – М., 1973. – 141 с.

УДК391(=161.2):[069:39](477.54)

Чумак М. П.

СЛОБОЖАНСЬКА ВИШИВКА ЯК ВИСТАВКОВИЙ ОБ'ЄКТ КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЇВ ХАРКІВЩИНИ

Вишивка в епоху глобалізації, прискорених змін у матеріальній культурі стає засобом збереження емоційної рівноваги, психічного здоров'я, про що свідчать долі багатьох жінок у селі, сучасниць, особливо педагогів, доярок, пов'язаних із щоденним навантаженням.

Ключові слова: Вишивка, краєзнавчий музей, кітч, інтернет-ресурси, Харківська область.

Вишивка в епоху глобалізації, ускоренных изменений в материальной культуре становится средством сохранения эмоционального равновесия, психического здоровья, о чем свидетельствуют судьбы многих женщин в селе, современниц, особенно педагогов, доярок, связанных с ежедневной нагрузкой.

Ключевые слова: Вышивка, краеведческий музей, китч, интернет-ресурсы, Харьковская область.

Embroidery in the era of globalization, accelerated changes in the material culture becomes a means of preserving emotional equilibrium, mental health, as evidenced by the fate of many women in the village, contemporaries, especially teachers, milkmaids, associated with a daily load.

Keywords: Embroidery, Museum of local lore, kitsch, Internet resources, Kharkiv region.

Вишивку як важливий, семантично навантажений елемент етнокультури варто розглядати не тільки в комплексі оздоблення

традиційного вбрання, оформлення свята, сучасного інтер'єру, а й як предмет музейного експонування.

Техніка вишивки хрестиком має мільйони прихильниць в усьому світі. Саме її найбільше відтворюють майстрині-аматорки, чії роботи заповнюють зали музеїв, розташованих у райцентрах Харківщини.

У зв'язку з цим актуальним є не лише узагальнено-теоретичне дослідження побутування етнокультури, представлені традиційною слобожанською вишивкою, а й вивчення впливу сучасних технологій на тенденції у такому масовому, переважно жіночому занятті як вишивання, а також його презентування в музеях.

Таким чином, мета даного дослідження – визначити закономірності самовираження майстринь-вишивальниць і нівеляційного впливу тиражованих схем для ручних робіт, простежити вплив масової моди, кітч на закономірності формування тимчасових музейних виставок, що розкривають дозвілліве захоплення земляків.

Наукова новизна пропонованого огляду полягає в тому, що розглядаються не образно-стильові, а стилістичні, соціально-прагматичні особливості демонстрування вишивок на виставках у краєзнавчих музеях кількох районів Харківщини (Валківського, Куп'янського і Печенізького) та можливості протистояти в музейній практиці такому явищу як кітч.

Вишивку класифікували і порівнювали, починаючи від XIX століття. Саме на той період припадає виокремлення з потоку європейської культури такого поняття як кітч.

Як зазначає кандидат мистецтвознавства М.Мельник (м.Київ), слово «кітч», швидше за все, походить «з баварського жаргону арт-дилерів середини XIX століття – з німецького kitsch – халтурити, створювати низькопробні роботи, verkitchen – вульгарний, продавати за безцінь, робити дешевищу або з англійського for the kitchen – для кухні. Вважається, що слово увійшло у вжиток в середовищі інтелектуалів у відповідь на великий потік художніх робіт, в яких естетичні якості були підмінені перебільшеною синтEMENTАЛЬНІСТЮ або мелодраматичністю.

Кітч (кіч) – термін, що часто зустрічається для оцінки художніх феноменів кінця XX - початку XXI ст. Ним позначають масову культуру, псевдомистецтво, крикливий несмак, підробку, що розрахована на зовнішній ефект. Але в сучасній культурі кіч як явище

набуває все нових форм і розширює межі свого функціонування: виділяють неокіч, елітарний, комерційний, фольклорний кіч» [10].

Симуляція, копія, надмірність знаків і кольорів – ознаки кітч, що зближує його з методом соціалістичного реалізму, який домінував в українському суспільстві радянської доби, особливо в період після Другої світової війни. Саме на цей період припадають дитинство і юність вишивальниць, які в останні роки активно презентують свої роботи різного художнього рівня на виставках краєзнавчих музеїв, зокрема, й на Харківщині.

Олюдження, прикрашання нелюдяного світу – певною мірою, модернізаційний, хоча й неусвідомлений крок або ж психологічна потреба жінки, що присвячує вільний час вишиванню, у виняткових випадках заробляючи своєю майстерністю. Дослідники розмежовують поняття «одяг» і «вбрання», (в англійській мові «clothes and outfits», в німецькій мові «die Tracht - die Kleidung», в російській «костюм-одежда»).

Аналізуючи соціально-культурні процеси в історії Слобідської України, Володимир Маслійчук зазначає, що «одяг – це явище модерної доби, позначене втратою знакових функцій, компенсованих зручністю. З одягом слід пов'язувати явище досить стрімкої зміни уподобань. Одяг – це те, що змінюється часто й певно. Тим часом вбрання – традиційні, застигли зовнішні атрибути з чітким тлумаченням і розмежуванням: онуки носять те, у що вбиралися діди. Вбрання в XIX-XX ст. – апробований засіб супроти масовості» [9, с.292].

Закономірно, що у краєзнавчих музеях експонуються сучасні вишиванки майстринь або ж вони вдягаються на відкриття виставки. Досить часто (як у випадку із селом Мельниковим Валківського району) вишиванки, пошиті й оздоблені власноруч, тривалий час слугують сценічним костюмом для учасниць художньої самодіяльності.

«Яскраві барви Валкіщини» — такі районні виставки робіт майстрів народної творчості місцевих громад регулярно проводяться у приміщенні Валківського краєзнавчого музею. Одна з останніх за часом влаштування — виставка вишивальниць із села Мельникове та Вишневе. Колишній колгоспний ветлікар Лідія Іванівна Вовк (1944 р.н., уродженка Сахновщинського району Харківської області) вишиває ікони і рушники. У її односелиці, колишньої доярки Віри Митрофанівни Бездітко (1939 р.н., корінна жителька села Вишневе Валківського району), дім прикрашає килим її ручної роботи. На чорно-фіолетовому тлі килима розкидані червоні, оранжеві, рожеві та

жовті троянди. Цими ж, мабуть, улюбленими квітами вишивальниці, яскравіють наволочки. Виноградними гронами вишита скатертина. Вишивальниця в третьому поколінні — Віра Павлівна Зінченко з Великої Губщини. Рушник з вишитим написом «Хліб - сіль», серветки і картини — це роботи сільської трудівниці, чия життєва дорога почалася вже після війни.

З нагоди Дня незалежності України у серпні 2015 р. ще вісім майстринь представили у музеї свої роботи на виставці “Вишивана Валківщина” [3]. Їхня кольорова гама знову тяжіє до ярмаркових інтонацій, патетики в назвах: “Хліб — усьому голова”, “Візерунком стане рідний край”. Вишиті жіночі блузки далекі від слобожанських вишиванок навіть ХХ століття, не кажучи вже про традицію шиття білими нитками по білому полотну, що передувало червоно-чорному хресту. Це вбрання просто копіює поширені нині на Інтернет-схемах композиції з вінками маків і колосся.

Вшануванням ювілярів стали виставки місцевих майстринь у Куп'янську й Печенігах. 70-річчя вишивальниці Юлії Олександрівни Боровкової влаштували у краєзнавчому музеї з концертом місцевих аматорів і жіночої громадської організації з «аграрною» назвою «Помідор» [7]. Інформація про виставку акцентувала увагу не на самих роботах, а на тому факті, що важку недугу жінці допомагало долати саме вишивання. Тож виставка мала швидше соціально-психологічний, аніж етнокультурний акцент.

Подібне спрямування у виставки «Дзеркало душі», представленої 2015 р. Краєзнавчим музеєм Печенізького району ім. Т.А.Сулими. Рукодільниця з Печеніг Ірина Борисівна Мазиріна (1941 р.н.) у дитинстві пережила землетрус в Ашхабаді, під час якого втратила матір-художницю і сама була після травми хребта на два роки прикута до ліжка. Батько-архітектор загинув на фронті. Згодом вона жила і працювала в Харкові, від 2000 р. мешкає у Печенігах. Вишивання допомагало долати втрати — смерті сина й чоловіка. Вийшовши на пенсію, закінчила вісім курсів за різними напрямками рукоділля. Це макраме, машинна вишивка, викрійка та шиття, квіти із паперу, бісеру, тканини, аплікації [1].

Знову про існування чи намагання відродити традицію слобожанської вишивки не йдеться. Швидше, про заміну молодого захоплення (у І.Б.Мазиріної це мотоспорт) на заняття, посилене для літньої людини, психологічно виправдане.

Сучасна майстриня, свідомість якої стереотипізована, незалежно від місця свого проживання – в обласному центрі чи маленькому селі – опиняється перед вибором між створенням традиційних базових речей (вишитий рушник, сорочка), що прогнозовано матимуть утилітарне значення, слугуватимуть у побуті їй чи призначатимуться для подарунка, продажу, і відносно новою, підказаною сайтами, журналами, придбаними на ринку схемами вишивання, запозиченими все з того ж інтернету, формою, яку умовно назовемо «картини». Вони межують з фольклорним і навіть нео-кітчем, коли вишиваються не тільки ікони для власного дому чи зворушливі казкові герої для дитячої кімнати дітей-онуків, а й екстравагантні композиції з красунями вампіричної зовнішності, що тяжіють до обкладинок глянцевого журналу. Вишивки на виставках у краєзнавчих музеях Валок, Куп'янська, Печеніг можна назвати фольклорними і водночас маскультовими цитатами. «Запозичення будь-яких виразних засобів без розуміння їх доцільності загрожує перерости на кітч. Орієнтація на зразок, імітативність, адаптивність, серійність, тиражованість призводять до того, що форми спрощуються, ручні роботи замінюються машинними, техніка виконання стає незграбною» [10].

Такі псевдонародні рушники, картини, килими, скатерки, серветки і доріжки перевантажені яскравими кольорами, що влучно названі в просторіччі «вирви глаз», тобто насичені до кричущості, щоб бути поміченими. За цим ховається неусвідомлена невпевненість у власному соціальному статусі, прагнення справити враження на тих, хто бачитиме вишиту річ у повсякденні, а особливо на музейній виставці, яку відвідають рідні й знайомі, земляки і туристи, які спонтанно чи скеровані маршрутами поїздок рідним краєм потрапляють до таких закладів культури.

Фахівці виділяють кілька різновидів кітчу. Залежно від мети авторки вишитої речі, що стає експонатом тимчасової музейної виставки-репліки, «можна розділити кітч на «наївний» (чисто сердечний, виникає спонтанно при бажанні видатися кращим) та «іронічний» (творюється усвідомлено, обіграючи значення примітивних знаків з метою їх висміювання)» [10]. Останній може прослизнути у вишивках молодших майстринь, що балансують у своїх смаках і світоглядних орієнтаціях між імітативним і епатуючим кітчем, схильним до перебільшення, візуальної афектації.

Вишивки з музейних колекцій (тобто створені у XIX- першій половині XX ст.) і сучасні, надані авторами для тимчасового експонування на виставці, незалежно від освітнього цензу тих, хто відтворював узор або сюжет на домотканому полотні чи сучасній тканині, підпорядковані орієнтуванню на закони природи, тобто здатність людини орієнтуватися у просторі, реагувати на об'єкти в замкнутому полі окремого приміщення (домівки, музейної зали).

Зорове сприйняття експонату починається перш за все з виділення його загальних характеристик. Як узагальнюють М. Островецька і О. Журба (м. Київ), «спочатку сприймається співвідношення предметів у просторі, надалі засвоюються відношення між предметами, потім – між деталями предметів. Таку природну людську особливість зорового сприйняття необхідно враховувати при візуальній презентації» [14]. У нашому випадку йдеться про максимально доцільне використання музейного простору, а не намагання в одній невеликій залі, іноді навіть на одній стіні розмістити рушники, відтворені за старими збереженими зразками чи фрагментами, ікони і сюжети для дитячих спалень, запозичені з інтернету. На жаль, саме так виглядають презентації майстринь у багатьох краєзнавчих музеях Харківщини.

Червоний, жовтий і помаранчевий кольори розпізнаються людиною найшвидше. Саме їх зустрічаємо у вишивках майстринь-аматорок, для яких вишивання – відволікання від важкої щоденної роботи, «перемикання» на радісний спектр. Економіст М. Островецька радить не забувати так званий закон «7 плюс-мінус два». Він базується на вивченні особливостей реагування. «Обсяг візуального сприйняття інформації людини обмежений. Вона може одночасно запам'ятати лише 7 ± 2 предметів. Таким чином, при презентації однотипної продукції кількість схожих моделей не повинна перевищувати 7, інакше людина перестане звертати на них увагу, і вони перетворяться на «фон»» [14].

На запит «Схеми вишивок хрестиком» пошукова система Яндекс за півхвилини видала 19 500 посилань. На запит «Слобожанська вишивка» – 3 880 посилань, серед яких переважають «Купить вишивку нитками», «Продаєш вишивку?», тобто орієнтація на комерціалізацію, що природно для інтернет-спрямування. Причому на україномовне запитання пропонуються відразу ж саме російськомовні відповіді, хоча сайт позначений в адресі golka.com.ua, існує його україномовна версія [4].

Інтернет-магазин вишивки, товарів для рукоділля, тканин, швейної фурнітури та аксесуарів «Голка» (Golka.com.ua) таким чином прагне розширити коло своїх споживачів, бо має свої магазини в Одесі, зокрема у тканинному ряду відомого Промринку «7-ий кілометр». Отож про слобожанську і загалом українську сучасну вишивку активно дбають підприємливі одесити.

Російський сайт «igolka» апелює до мобільних учасниць молодшого віку, пропонує колективні рукодільні ігри. Формуються команди з різних міст Російської Федерації, виконуються колективні завдання. Прочитуємо їхні «просунуті назви команд» – «Вышибанда», «Бешеные хомяки», «Золоторучки», «Пчелки». Реєструються рекорди: хтось провів з «igolka» 555 днів, що засвідчує тривалість присутності ресурсу в мережі [6].

Схеми із сайтів уже у вигляді картин і рушників постійно присутні на виставках у краєзнавчих музеях. Варто наголосити, що доступні схеми для вишивальниць стали ходовим інтернет-товаром, миттєво долають географічні й вікові дистанції. Звідти через молодших членів родини теж «підживлюється» творча багатоманітність робіт вишивальниць-любительок. Проаналізуймо деякі сайти.

Інтернет-магазин «Моток» (м. Київ) пропонує 377 схем для вишивання. Окрім традиційного хрестика і бісеру – «Набір для вишивання камінцями». Адміністратори сайту запевняють: «Сьогодні кожен бажаючий може купити різні товари для рукоділля в тематичному інтернет-магазині «Моток» буквально в два кліки і приступати до цікавого процесу творчості просто в день доставки! У нашому інтернет-магазині купують клієнти з усієї України, особливо багато замовлень з таких міст як Київ, Харків, Одеса, Львів, Коломия, Тернопіль, Івано-Франківськ та інших куточків нашої країни» [6, 12].

Автори матеріалів про техніку вишивки орієнтуються на читачів, обізнаних із сучасними технологіями і спецефектами світу кіно: щоб досягти легкої, напівпрозорої фактури, варто вибирати одну чи дві нитки, щоб готовий малюнок мав ефект 3-D, краще користуватися нитками, складеними кілька разів. Чим їх більше, тим об'ємнішою буде вишивка [15].

Значно ширшу аудиторію охоплюють автори журналу із схемами вишивок «Настуня». Видання поширюється по всій Україні, переважно на ринках і в книгарнях. На сайті журналу вміщено й харківські адреси з охопленням найбагатолюдніших місць: торговий центр «Барабашово» (з промовистим уточненням інтернаціонального

сусідства української вишивки – «біля афганського майданчика»), книжковий ринок «Райський куточок», «Дитячий світ» на площі Конституції, газетний ринок на Московському проспекті (опт), ринок біля метро Холодна гора та інш. [12].

Фольклорного кітчу не прагнуть уникати чимало інтернет-крамниць. Вінницька інтернет-крамниця «Берегиня» рекламує журнали «Майстерня вишивки» – з категоричним анонсом, який не залишає простору для фантазії: «Про вишивку і тільки вишивку» [2].

Власники і менеджери цього інтернет-магазину дбають, щоб покупець мав постійний орієнтир — колонку «Лідери продажу» – від чоловічої вишиванки до ікон і крихітних вишитих магнітиків з ведмежатами. Причому «Тайна вечерея» мирно сусідує з кітчевим кошанням у вишитому капелюшку.

Чи протистоїть потоку примітивного несмаку Харків? Інтернет-магазин вишиванок фабрики «Слобожанка» пропонує широкий асортимент одягу та аксесуарів у етнічному стилі, декорованих вишивкою. Наголошується на традиційній техніці і обереговій символіці орнаментів. Відвідувачі сайту знайдуть і пізнавальну інформацію про символіку вишивки, одяг у світосприйнятті наших предків [11].

Залежно від особливостей вишитих речей, що систематично експонуються на музейних виставках Слобожанщини, класифікують національно-географічний кітч з широким використанням етносимволів, патріотичних написів, Шевченківських цитат; ретро-кітч, який привертає увагу своєю минулою актуальністю; ярмарковий кітч, що стосується відносно дешевих предметів, розрахованих на швидкий продаж у людному місці [10]. Таким чином, кітч віддзеркалює перехідний період, соціальні й культурні зміни, викликані активною міграцією не тільки на території Слобідської України, а й ширше – у всій Східній Європі. Пристосування до нових обставин не виключає наслідування вартісних зразків традиційної матеріальної культури. Тож завданням музейників залишається професійна вимогливість у відборі робіт сучасних вишивальниць для виставок, тобто візуальної пропаганди в умовах естетичної нівеляції під впливом глобалізації й сучасних технологій.

Література

1. 31 липня 2015 року розпочала роботу виставка місцевої рукодільниці Мазиріної Ірини Борисівни [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://museums.kh.ua/news/pechenigi/pkm/31-lypnia-2015-roku-rozpochala-robotu-vystavka-mistsevoi-rukodilnytsi-Mazyrianoi-Iryny-Borysivny/> Доступ 06.10.2015

2. Берегиня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://beregynya.pp.ua/index.php?lang=ru/> Доступ 06.10.2015
3. Вишивана Валківщина [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://valky-museum.at.ua/news/vishivana_valkivshhina/2015-08-20-77/ Доступ 06.10.2015
4. Вышивка нитками [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://golka.com.ua/Embroidery/embroidery-thread?gclid=COTj68bJ38gCFcTVcgodyMJkg/> Доступ 06.10.2015
5. Иголка – вышивка крестом [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.igolka.in.ua/> Доступ 06.10.2015
6. Интернет-магазин «Моток» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://motok.com.ua/ua/> Доступ 06.10.2015
7. Куп'янський краєзнавчий музей Харківської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://muzei.kupiansk.info/> Доступ 06.10.2015
8. Магія візерунку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vechornytsi.if.ua/kupyty/magiia-vizerunku/zagotovky-dlia-rushnykiv/13/80/1/> Доступ 06.10.2015
9. Маслійчук В.Л. Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVIII-XIX ст.. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2007. – 400 с. (с.292)
10. Мельник М. Т. Специфіка прояву кітчу в фен-сфері [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/iskystvo/97/16724-specifika-proyavu-kitchu-v-feshn-sferi.html/> Доступ 06.10.2015
11. Найкращі моделі вишивок для Ваших виробів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sloboganka.com.ua/poslugy-vyshyvku/> Доступ 06.10.2015
12. Настуня – журнал схем для вишивання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nastunya.com.ua/sell/> Доступ 06.10.2015
13. Новинки. Інтернет-магазин «Моток» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://motok.com.ua/ua/shop/novelty/> Доступ 06.10.2015
14. Островецька О. М. Вплив законів зорового сприйняття на засоби візуальної презентації дизайну-продукту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/iskystvo/97/16809-vpliv-zakoniv-zorovogo-spriinyattya-na-zasobi-vizualno%D1%97-prezentaci%D1%97-dizajn-produktu.html/> Доступ 06.10.2015
15. Популярність вишивки крестиком и ее особенности [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://motok.com.ua/novosti-stati/populiarnost-vyshivki-krestikom-i-ee-osobennosti/> Доступ 06.10.2015

УДК 378.225

Омельченко Г. Ю., Коробкіна Т. В., Моїсєєва Н. І. ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЇЬ ПСИХОЛОГА

Стаття присвячена аналізу структури та змісту гендерної компетентності, яка є базовим компонентом формування знань психолога. Обґрунтовано необхідність формування гендерної культури психологів університету, заснованої на ідеї гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна культура, гендерна компетентність, гендерні знання, гендерна чутливість, гендерна ідентичність.

Статья посвящена анализу структуры и содержания гендерной компетентности, которая является базовым компонентом формирования знаний психолога. Обоснована